

Lidová architektura

jsou stavení jednoduché krásy, jedinečná ve svém prostředí, neopakovatelná jinde, která v sobě snoubí prostou funkčnost i dokonalost řemesla.

CHKO Jizerské hory leží na průniku tří oblastí lidové architektury, jejichž stavební a výtvarné odlišnosti se prolínají právě v typických jizerskohorských staveních. Jednotlivé stavby vznikaly v bezprostřední závislosti na přírodních podmínkách a s nimi souvisejícím způsobu obživy lidí.

Lidovou architekturu vytvářeli dnes již bezejmenní lidé sami, bez stavitelů a architektů zvucných jmen, vlastní řemeslnou zručností a výtvarným citěním.

Roubená chalupa v Hraničné

Přestože většina lidových domů ve zdejších kraji není starší než dvě stě let, původní osídlení vznikalo mnohem dříve. Nejznatelněji své stopy do krajiny otisklo v podobě tradiční kompozice zástavby, v níž jsou jako v mozaice zasazeny jednotlivé stavby.

Roubená chalupa s podstávkou v Oldřichově v Hájích

Na území dnešní CHKO Jizerské hory vznikaly první obce od 14. století. Na severu a západě vznikl pás zemědělských vsí od Ludvíkova po Krásnou Studánku, na jihovýchodě osamělá

osada Jablonec a dále na východě hornická Zlatá Olešnice. Po téměř čtyři sta let další osadníci postupovali výše do centra hor a zakládali pastevní a řemeslnické obce v horských údolích i na hřebenech od Bedřichova, přes Josefův Důl, Albrechtice, Desnou po Kořenov.

Řemeslnické domy v Josefově Dole

Příznivé podmínky říčních niv na severu a západě hor podminily vznik dlouhých lánových vsí s jedno či oboustrannými řadami usedlostí umístěnými na vyvýšených místech nad každoročně zaplavovanou nivou řeky. Pruhy polí, luk a pastvin od nich ubíhaly k okrajům lesů na úpatí strmých srázů hor. Na jihu a východě umožnil členitý terén hlubokých údolí pozvolna stoupajících k horám vznik rozptýlené zástavby drobnějších chalup roztroušených po svazích, s pozemky rozloženými v blízkém okolí domů.

Slezský roubený dům v Albrechticích v Jizerských horách

Roubený dům slezského pohraničí v celé oblasti, lužický hrázděný dům s podstávkou na severozápadě a český pojizerský dům na jihovýchodě CHKO představují základní kameny zdejší lidové architektury. Společným rysem je dělení domu do tří částí, kde roubení světnice kontrastuje s obílenou

nebo kamennou síní a hospodářskou částí. Hambalková střecha s námětky rámuje souměrnou kompozici štítové stěny s okny lemovanými šambránami a řezbářsky zpracovanými prvky.

Nejhojněji zastoupený slezský roubený dům je jednoduché stavení, dokonale usazené v terénu. Najdeme je rozptýleně po celých horách, převážně na jihu a východě hor. Bedněné zádveří uzavírá stavbu proti povětrnosti, střecha splývá přes zádveří k okapům a uzavírá trojúhelník štítu s malými okénky původního seníku či podkrovní světničky. Štíty bývají nejčastěji jednoduše bedněné, ale i ornamentálně skládané s vyřezávanými listami. Střechu pokrývá dřevěný šindel nebo břidlice. Vysoká kamenná podezdívka, zápraží a předzahrádka s plůtkem doplňují ráz lidového stavení. Nedílnou součástí drobných horských hospodářství bývaly i samostatně stojící roubené stodůlky.

Patrový hrázděný dům v Oldřichově v Hájích

Lužický dům s hrázděným patrem je typický nejen pro zemědělsky úrodné Frýdlantsko, kde býval i součástí bohatších statků se stodolami, kolnami a sýpkami, ale i pro jižnější oblast povodí Jeřice. Hrázdění patra s tmavým rastrovím trámů a bílých polí upoutává jednoduchou krásou, půvab oblouků podstávkou nesoucích patro nebo přímo krov dotváří řezbářsky zpracování. Štíty místy kryje bohatě zdobený obklad z různobarevné břidlice.

Český pojizerský roubený dům pronikl Pojizeřím až do Pasek nad Jizerou. Nad přízemím dominuje nízko nasazená, široce rozložitá střecha hambalkového krovu s krásně řezbářsky zpracovaným štítem s dvojitou balustrádou „kočičí procházky“ a bohatým vstřícným skládáním prken. Zdobení štítu ovlivnilo lidovou architekturu západně až po Jablonec nad Nisou.

Pro jih a východ Jizerských hor jsou typické i mladší roubené domy s vaznicovým krovem, nástupci původní lidové architektury. Přízemní roubené stavby s obytným podkrovím

od předchozích odlišuje střecha vaznicového krovu bez námětků, přečnívající při okapové i štítové straně. Jedná se většinou o řemeslnické domy bez zemědělského zázemí, s dalšími obytnými místnostmi namísto chlévů a komor. U tzv. „sklářských domků“ hospodářská část chybí úplně. Zajímavá jsou stavení s mansardovými krovky, zejména na bohatších stavbách mlýnů a far. Osově souměrná kompozice s vyváženým rozvržením větších a početnějších oken navazuje na starší lidové domy. V řadě detailů – okenní šambrány, dveře a portály, kované prvky, kamenické práce – se projevil vliv baroka, klasicismu a secese.

Stavení s vaznicovým krovem v Karlově

Přestože dochované lidové stavby lze v Jizerských horách stále ještě počítat na stovky, památkové ochraně se těší jen necelé dvě desítky. Ve vesnické památkové rezervaci jsou od roku 1995 chráněny mimořádné urbanistické a architektonické hodnoty osady Jizerka.

Ostatní lidové stavby jsou typickými prvky historické a kulturní charakteristiky krajinného rázu a dochovanými památkami historického osídlení na území chráněné krajinné oblasti. Zásadní stavební úpravy podléhají souhlasu Správy CHKO JH, skutečné uchování genia loci těchto staveb však závisí na estetickém citění a citlivém přístupu vlastníků domů a pochopení práce starých stavitelů.

Typy orámování oken na jizerskohorských chalupách

Chalupa s hambalkovým krovem v Lučanech nad Nisou

Mlýn s mansardovou střechou v Pasekách nad Jizerou

Pojizerský dům v Pasekách nad Jizerou

Vydala: Správa Chráněné krajinné oblasti Jizerské hory v roce 2003,
Text: Jana Mejzrová, Foto: Jana Mejzrová, Radek Hromádka, archiv SCHKOJH,
Grafické zpracování, sazba: Petr Ferdýš Polda,
Litografie: Graphis Liberec, Tisk: Geoprint Liberec.

Správa CHKO Jizerské hory, U Jezu 10, Liberec,
Tel.: 482 428 999, e-mail: jizhory@schkocr.cz

LIDOVÁ ARCHITEKTURA

V JIZERSKÝCH HORÁCH

CHRÁNĚNÁ KRAJINNÁ OBLAST
JIZERSKÉ HORY